

На крајот, треба да се истакнат зборовите на уредниците, според кои една од целите на овој симпозиум е „да им се дозволи на младите докторанти и пост-докторанти да ги објават своите први трудови, зашто цениме дека насобраното искуство на постарите, во содејство со новите приоди кон проблематиката на помладите истражувачи, ќе гарантира динамично и плодно истражување.“ Во ова, тие успеале во потполност: во зборникот како целина може да се почувствува навистина динамичен и инспиративен приод кон проблемите.

Војислав Саракински  
Филозофски факултет

TOMA ARHIDAKON: *Historia Salonitana: Povijest salonitanskih i splitskih prvosvećenika*. Predgovor, latinski tekst, kritički aparat i prijevod na hrvatski jezik Olga Perić; povijesni komentar Mirjana Matijević Sokol; Studija Toma Arhidakon i njegovo djelo Radoslav Katičić. - Split: “Književni krug”, 2003. - XXII, 532 str. THOMAE ARCHIDIACONI *Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum*. Faksimilno izdanje izrađeno prema izvorniku iz Arhiva splitske prvostolnice (sign. KAS 623) iz druge polovice XIII. stoljeća; priredili Radoslav Katičić, Mirjana Matijević Sokol, Olga Perić. “Književni krug”. Split 2003.

Критичките изданија на книжевно-историското наследство од средновековниот латинитет во самата идеја за нивно вообличување носат никулец на ентелехиска детерминираност, така што секоја нивна физичка објава претставува момент за вистинска филолошка доксологија. Ваквата привилегија овој пат ни е овозможена преку мериторното исчитување на ракописот *Historia Salonitana* на Тома Архидакон во перото на познатиот класичен филолог, г-ѓа Олга Перик, за чијашто долгогодишна етаблираност во научната филолошка мисла се излишни секакви зборови. Самото отелотворување на ваквиот капитален труд е направено библиопејски софистицирано од страна на издавачката куќа Književni krug од Сплит, во рамките на едицијата Biblioteca Knjiga Mediterana.

Во предговорот кон ова критичко издание (V-XXII), според методолошка нужност, г-ѓа Перик изнесува куси, но извонредно полезни и прецизни белешки за ракописната традиција на *Historia Salonitana*. Како што самата наведува, од четиринаесетте денес достапни и, за ова издание прегледани и проучени, ракописи, во критичкиот апарат кон текстот се забележани исчитувањата на осумте најважни манускрипти, бидејќи останатите, кои се настанати со препишување на овие, не откриваат битни текстолошки информации. Во поглавјето од предговорот каде авторот, според веќе текстолошки и филолошки валидиран редослед, дава опис на ракописите, почетокот го посветува на сплитскиот ракопис од втората половина на XIII. век (sign. KAS 623), кој претставува, всушност, и основа за ова критичко издание. Користејќи ги претходните палеографски и текстолошки анализи, а воедно потпирајќи се и врз сопствени продлабочени филолошки испитувања, кои може јасно да се согледаат во изнесените детални податоци за состојбата и содржините на фолиите од овој кодекс, г-ѓа Перик го потврдува хронолошкиот примат на сплитскиот манускрипт

во ракописната традиција на ова Томино дело. По овој, изнесени се податоците за Трогирскиот кодекс (Codices Latini medii aevi 440), кој денес се наоѓа во Националната библиотека Széchény во Будимпешта. Давајќи белешки за настанувањето и историјатот на овој ракопис, како и за обликот на буквите и ликовната обработка, г-ѓа Перик го потврдува потеклото на овој ракопис, како најстар препис на сплитскиот, со некои безначајни промени и додатоци. Во ова набројување следува описот на Загребскиот ракопис, кој се чува во Националната и универзитетска библиотека во Загреб (R 3311), дело на двајца препишувачи, пишуван со два различни курзиви и, веројатно, настанат како непосреден препис на сплитскиот кодекс. Покрај другите забелешки, г-ѓа Перик ги нагласува произволните интервенции на препишувачот во самата структура на реченицата, во првиот дел од овој ракопис. За вториот загребски ракопис (R 5720), издржано образложувајќи го своето мислење, авторот на ова критичко издание вели, дека е настанат од Циндровиот препис на трогирскиот манускрипт, во периодот на втората половина од XVI. или почетокот на XVII. век. Петтиот наведен ракопис е кодексот со хуманистички курзив од XV. век, кој се чува во венецијанската библиотека Свети Марко, под сигнатура Cl. IX, cod. LXXV, MSS latini 3290. Иако, веројатно, е непосреден препис од сплитскиот кодекс, овој ракопис досега не бил обработуван. По овој, следуваат описите на трите ракописи од Ватиканската библиотека, од кои најстариот е со сигнатура Vat. lat. 7019 (inter Slavicos). Овој ракопис, за кој порано се мислело дека е најстар, е напишан со хуманистички курзив од XIV/XV век. Припаѓа, како што истакнува г-ѓа Перик, на групата ракописи, кои се директно препишани од сплитскиот, а самиот послужил, заедно со другите ракописи, за создавање на другите два ватикански ракописи: Vat. lat. 6958 од XVI/XVII век (во редоследот означен како седми) и урбинатскиот ракопис со сигнатура Urb. lat. 910 од XVII/XVIII век. По овие, следуваат кратките описи на другите шест ракописи, кои се наоѓаат во Архивот на сплитскиот каптол, во Археолошкиот музеј во Загреб, во Архивот на ХАЗУ во Загреб и во Историскиот архив на Дубровник, кои, како преписи од наведените ракописи, не се толку важни за текстолошката обработка, но се скапоцени за проучувањето на ракописната традиција на делото на Тома. На крајот, авторот го споменува Циндровиот препис, кој денес не е достапен, но кој претставува значајна алка во филијацијата на ракописите и кој одиграл важна улога во Лучиќевата подготовка за печат на овој текст на Тома.

Во својот предговор, г-ѓа Перик се осврнува и на методот за определувањето на филијацијата на текстовите. Се разбира, главните согледувања, кои произлегуваат од различните исчитувања во поединечните ракописи, се поместени во критичкиот апарат, меѓутоа во овој дел, методолошката постапка впечатливо е илустрирана преку примерот со името Татари/Тартари. Како сигурен и едноставен критериум за определувањето на филијацијата авторот го наведува и варирањето околу бројот на поглавјата, а и самите нивни наслови, кои се доста воедначени, пројавуваат разлики кај поединечни лексеми, така што и тие помагаат при определувањето на филијацијата.

Со оглед на тоа што Тома не го завршил својот текст, па, веројатно, не му дал ниту конечен наслов, постојат големи различности и невоедначености во именувањето на ова дело. Осврнувајќи се и врз ова прашање, г-ѓа Перик го образложува направениот избор (на пр. отстапката пред традицијата - *Historia*, наспроти почестиот назив *Chronica*) за насловот на ова издание *Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum*.

Четвртото поглавје од предговорот донесува интересни согледувања околу авторството на сплитскиот кодекс. Осврнувајќи се на опременоста на текстот, видот на самиот ракопис и поправките во редовите (над самите зборови), г-ѓа Перик укажува на некои палеографски, текстолошки и, особено, филолошки специфики, кои природно наведуваат на помислата дека текстот не може да биде дело на обичен писар или препишувач, туку станува збор за оригинален авторски чин, автограф, текст произлезен лично од перото на Тома Архиџакон.

Во последното поглавје од предговорот, г-ѓа Перик говори за правописните решенија при приредувањето на латинскиот оригинал, при тоа, образложувајќи ги сопствените интервенции во текстот за ова критичко издание. Во продолжение донесува и *stemma codicum*, во кое како архетип е воспоставен сплитскиот ракопис, а сите подоцнежни преписи се групирани во три гранки: првата, претставена преку трогирскиот ракопис заедно со неговите преписи и меѓусебни разгранувања (8 манускрипти); втората, во која се групирани преписите од сплитскиот ракопис, без понатамошно разгранување (4 манускрипти) и третата, ватиканска, претставена со два ватикански ракописи. На самиот крај, уште еднаш, авторот потсетува на големата веројатност, дека сплитскиот ракопис претставува автограф на Тома Архиџакон.

Во продолжение следуваат страниците (1-319) на кои е поместен текстот на латинскиот оригинал, утврден за ова критичко издание, а паралелно со него и преводот на хрватски јазик. Текстот, за чија основа, како што веќе рековме, послужил сплитскиот кодекс, е поделен на 49 поглавја, кои се соодветно насловени. Под текстот се наоѓа богат критички апарат, во кој се вклучени исчитувањата на осумте најважни ракописи, наведени според претходно соодветно утврдените сигли. Во оваа редакција се задржани сите правописни карактеристики, па дури и недоследности, кои се јавуваат во сплитскиот ракопис. Деловите од текстот, кои се наоѓале на денес изгубените фолии од сплитскиот кодекс, се преземени од трогирскиот ракопис, но се ускладени со правописот на сплитскиот кодекс. Во критичкиот апарат се наведени правописните карактеристики на останатите седум ракописи. Јазикот на преводот е прецизен, изгладен, рамномерен и лесно читлив. Транскрипцијата на имињата и називите е доследно спроведена според правилата на хрватскиот правопис. Лексиката е богата, а полисемантичноста на зборовите е вешто отсликана во инвентивниот избор на разновидни преводни решенија. Синтаксата е нормативно крајно издржана, компактна, за современиот читател лесно препознатлива, а наместа со правомерни, благи отстапки кон синтаксата на латинскиот текст, кои со одмерена патина го доловуваат призвокуот на оригиналот. Под преводот се поместени бројни белешки (235), кои опфаќаат широк дијапазон на нужни експликации, од научни, филолошки, литерарни, историски, културолошки, па сè до некои општи реалии. На самиот крај (стр. 320-327) наведена е богатата литература, употребена во изработката на оваа редакција и превод на *Historia Salonitana*.

Страниците што следуваат (329-431) ја донесуваат извонредната студија на академик Радослав Катичиќ - *Toma Arhidakon i njegovo djelo*. Во уводниот збор на овој, со критичкото издание органски врзан труд, г. Катичиќ проговорува за значењето на критичките изданија воопшто и, посебно, за значењето на оваа редакција за хрватската средновековна историја. Во понатамошниот текст авторот, во неколку поглавја, хронолошки ги проследува биографските податоци за Тома Архиџакон, рафинирани и

синтезирани преку новите сознанија во научната книжевно-историска мисла по ова прашање: годините на неговото раѓање и упокојување, неговото потекло и општествена положба, неговото школување и универзитетско образување, неговите општински и црковни служби и достоинства. Шестото поглавје од оваа студија, кое, со инвентивни и луцидни поднаслови е хронолошки поделено на неколку целини, донесува детален приказ на Томиното јавно дејствување. Откако ги образложува предусловите и ги воспоставува рамките на ваквото негово делување, г. Катичиќ ги проследува почетоците на Томиното јавно дејствување, конфронтациите што ги има со надбискупите, несогласувањата и судирите што постојат во градот и црквата, неговото воспоставување на *regimen Latinum* во Сплит, контактот со монголската коњица, заострувањето на односите во црквата и судирот во Сустипанскиот манастир, изборот на Тома за надбискуп и повлекувањето од местото заради приликите меѓу клерот и мирјаните, завршувајќи со годините исполнети со горчини и разочарувања. Во продолжение следуваат страниците посветени на книжевно историскиот контекст на делото на Тома Архиепископ. Утврдувајќи го на почетокот културниот background на времето во кое Тома живее, авторот на оваа студија уште еднаш проговорува за ракописната традиција на *Historia Salonitana*, но самиот не го дели мислењето за Томиното авторство на сплитскиот кодекс. Понатаму, ги сумира согледувањата за претпоставениот наслов на ова дело, со оглед на тоа што првиот лист од овој најстар и главен сведок на Томиното ракописно предание е изгубен. Врзувајќи го насловот со атрибуцијата на книжевниот вид, г. Катичиќ, како апликабилни, ги остава сите три познати називи: *historia*, *chronica* и *memoriale*, но при тоа му доделува првенство на *historia*. Веднаш потоа прави обид да го утврди местото и значењето на ова дело во контекст на латинската (особено историографската) книжевност од тоа време. Во продолжение следува распределбата на историографската граѓа на *Historia Salonitana*. Делото, според самата природа на предметот и неговата обработка, може да се подели на два дела. Првиот, во кој се раскажува за времето во кое Тома не живеел и, вториот, во кој се раскажува за настаните на кои Тома им бил современик и сведок. Во првиот дел може да се препознаат неколку тематски кругови: воведување на читателот во античката историја на Далмација и Салона (1-2 поглавје), историја на старохристијанската Салона (3-6 поглавје), падот на Салона и основањето на Сплит (7-12 поглавје), првите векови од сплитската историја и односите со гентилно легитимираната власт (13-14 поглавје), настани од поблиското минато, присутни и сè уште живи во сеќавањата на сплитските граѓани (15-24 поглавје). Г. Катичиќ детално го проследува историскиот контекст на секое од овие дваесет и четири поглавја. По опширниот преглед на поединечните поглавја, авторот проговорува и за композицијата, јазикот и стилот на оваа Томина историска нарација, а својата обемна студија ја завршува со осврт на местото и значењето што го има ова дело во севкупната хрватска средновековна историја. Крајот на овој труд (стр. 432-440) донесува синтезирана, но богата литература, искористена за изработката на оваа студија, полезна за сите идни истражувачи на делото на Тома Архиепископ.

Во продолжение (стр. 441-458) се поместени сликовните прилози, кои, со извонредна јасност и живост на боите, илустрираат поединечни фолии од старите ракописи на *Historia Salonitana*, како и детали од средновековните сакрални објекти во Сплит. Индексите се прегледно предадени на 65 страници, групирани во три подрачја: *Index personarum* (стр. 461-483), *Index locorum* (стр. 484-492) и *Index rerum* (стр. 493-525).

На самиот крај би сакале да напоменеме дека на читателите на овој труд и проучувачите на делото на Тома Архидакон, како придружна книга (во веќе споменатата едиција Biblioteka Knjiga Mediterana, од издавачката куќа Književni krug од Сплит), им стои на располагање факсимилот изработен според оригиналот на сплитскиот кодекс од XIII век, која за потребите на ова издание ја подготвија и приредија г. Радослав Катичиќ, г-ѓа Мирјана Матијевиќ Сокол и г-ѓа Олга Перич.

Валериј Софрониевски  
Филозофски факултет  
Скопје

TOMA ARHIDAKON, *Povijest salonitanskih i splitskih prvosvećenika*, “Književni krug”, Split 2003; pp. 530.

Pred nama je novo, kritičko izdanje djela *Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum*, odnosno *Povijest salonitanskih i splitskih prvosvećenika* Tome Arhidakona, prvi put u usporednim tekstovima, u latinskom izvorniku i u prijevodu na hrvatski jezik dr. Olge Perić, sa znanstvenim komentarima dr. Mirjane Matijević Sokol i zaključnom studijom o Tomi Arhidakonu akademika Radoslava Katičića. To je iznimni, radosni trenutak hrvatske historiografije, pa priznanje pripada i autorima i nakladniku, Književnom krugu Split, za nemali napor koji je u ovo izdanje uložen. Dopusnite mi da se u kratkom izlaganju obazrem na pitanje: gdje je mjesto ovoga izdanja u razvoju moderne hrvatske historiografije?

Novom, kritičkom izdanju *Povijesti salonitanskih i splitskih prvosvećenika* Tome Arhidakona, ili kraće *Salonitanske povijesti*, prethode, kako je dobro poznato, dva izdanja tog djela: klasično izdanje latinskog izvornika Franje Račkoga iz 1894. godine i prvi hrvatski prijevod Tomina djela, što ga je 1960. godine priredio Vladimir Rismondo. Vremenski raspon od izdanja Franje Račkoga, preko prijevoda Vladimira Rismonda, do kritičkog izdanja koje je danas pred nama, ne iskazuje samo mijene u tumačenju Tome Arhidakona i njegova djela, nego i spoznajno, metodološko sazrijevanje hrvatske medievalne historiografije. Pri tome je nužno reći da se Tomino djelo danas pojavljuje u bitno pogodnijim okolnostima od onih koje su davale pečat historiografiji u vrijeme izdanja Franje Račkoga, a napose u času kad je Vladimir Rismondo objavio njegov prvi prijevod na hrvatskom jeziku. Danas je dugi, gotovo stoljetni proces prepoznavanja Tomina djela i njegova uključivanja u korpus hrvatske kulturne baštine konačno zaključen.

Uzimajući ovom prilikom u obzir samo najvažnije, cjelovite radove o Tomi Arhidakonu, prije svega monografije, mogli bismo zaključiti da je konačni pomak prema uvažavanju Tomina djela prije desetak godina bila najavila, istina s književno-stilističkog motrišta, knjiga Nenada Ivića *Domišljanje prošlosti*, s podnaslovom: *Kako je trinaestostoljetni splitski arhidakon Toma napravio svoju Salonitansku historiju* (Zagreb, 1992), a zaslужila radnja Mirjane Matijević Sokol *Toma Arhidakon Splitsčanin (1200.-1268.)*, *Nacrt za jedan portret* («Povijesni prilozii», 14, Zagreb 1995), još više knjiga iste autorice *Toma Arhidakon i njegovo djelo* (Jastrebarsko, 2002), prva iscrpna, kritička monografija o Tomi Arhidakonu u hrvatskoj historiografiji. I napokon,